

Stojan Kesic, **Odnosi izmedju radničkih pokreta u jugoslovenskim zemljama do 1914 godine.** Beograd, 1976, 440 str.

Knjige, ki o njej poročamo, smo na vsak način lahko veseli, saj obravnava pomembno in zanimivo problematiko v delavskem gibanju socialno demokratskega razdobja pred prvo svetovno vojno in poskuša podati celovit prerez zvez in medsebojnih odnosov v delavskem gibanju jugoslovenskih narodov, ki so živeli v okviru različnih držav. Avtor, ki je to delo leta 1974 zagovarjal na univerzi v Novem Sadu kot svojo doktorsko disertacijo, je knjigo razdelil na pet večjih poglavij.

V uvodnem poglavju je opisal političnoekonomske odnose v jugoslovenskih pokrajinah v drugi polovici 19. stoletja, prodor socialističnih idej na to področje in prve zveze med delavci naših narodov kot tudi pojave anarhizma. Precej prostora je posvetil vlogi Svetozarja Markovića in Vase Pelagića pri širjenju socialističnih idej.

V drugem poglavju se je zlasti ustavil pri pomoči, ki jo je nudilo delavsko gibanje v Srbiji in Hrvatski pri organiziranju sindikalnih organizacij v Bosni in Hercegovini ter Makedoniji. Naslednja podpoglavja tega zelo obširnega poglavja govorijo o vlogi tiska v odnosih med delavskimi gibanji v naših pokrajinah, pri čemer je spet večina prostora odmerjenega srbskemu delavskemu tisku. Nadalje razpravlja avtor še o vzajemni pomoči pri parlamentarnih akcijah in ob različnih volitvah, kakor tudi pri zavzemanju stališč glede vojnega vprašanja in borbe proti klerikalizmu.

Naslednje ali tretje poglavje obravnava borbo srbskih in hrvatskih socialnih demokratov proti šovinizmu, ilindensko vstajo, aneksijo Bosne in Hercegovine ter stališča socialnih demokratov do agrarnega vprašanja.

Četrto poglavje govori o jugoslovenskih delavskih društvih v tujini, o tivolski konferenci v Ljubljani leta 1909 in prvi balkanski socialistični konferenci v Beogradu leto dni kasneje.

V zadnjem petem poglavju pa se Kesic ustavlja pri obravnavi zvez med posameznimi strokovnimi organizacijami in zvezami (gradbinci, metalci, krojači, peki, tipografi idr.) pri skupnih akcijah ob vprašanju delavskega zavarovanja in ustanavljanju delavskih domov. Tem poglavjem sledi zaključek, seznam virov in literature ter register osebnih in krajevnih imen ter povzetek v nemščini.

Ohranjenost arhivskih virov in delavskega tiska ter stanje raziskav po posameznih pokrajinah zelo otežkočajo sintetičen pristop k obravnavanju te historične problematike in je skoraj nujno, da so posamezna obdobja, problemi in pokrajine različno obdelani. Tak generalni vtis nam daje tudi Kesiceva monografija, pri čemer pa je le posebej poudariti, da so najbolj temeljito obdelana poglavja, ki govorijo o stikih med delavskim gibanjem Srbije, Hrvatske ter Bosne in Hercegovine. Druga področja so manj obdelana in bodo nadaljnje raziskave lahko pričujočo sliko še znatno dopolnile. Ne da bi hotel zmanjšati vrednost Kesicevega dela, se mi zdi potrebno opozoriti na nekatere stvari iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem, ki so nerodno in tudi celo napačno prikazane in bi se jih avtor lahko ognil, če bi pazljiveje sledil literaturi, zlasti še, če bi upošteval tudi novejša dognanja, ne pa da se njegov seznam literature ustavi pred skoraj desetimi leti. Popolnoma razumljivo je, da se v takšnem sintetičnem delu ne da pri-tegniti prav vse literature o posamezni problematiki, jasno pa je, da je treba slediti novim, čeprav včasih drobnim, raziskavam na temelju virov, ki neredko bistveno popravljajo podobo dogajanja, posebno še kadar obsežnih fundamentalnih del še manjka. Marsikakšne Kesiceve napačne formulacije bi popravil že površen pregled novejša literature.

Zdi se mi, da je Kesicev oris zgodovine delavskega gibanja v Evropi le preveč shematičen, čeprav je jasno, da je moral biti čimbolj kratek, in da premalo upošteva vso komplicirano situacijo v začetku delavskega gibanja v Evropi, ko so bila strunjanja v delavskem gibanju zelo različna, o čemer navsezadnje priča zgodovina prve internacionale. Na str. 51 Kesiceva monografije ne drži trditev, ki jo Kesic povzema po A. Kristanovem pregledu začetkov delavskega gibanja na Slovenskem in pravi, da »Matija Kunc nije došao do snažnijeg izražaja u društvu (Ljubljanskem — op. F. R.), a socijalistička djelatnost je počela da slabi.« Novejša literatura dokazuje, da je bilo res ravno obratno in tu naj dostavim, da bi bilo o začetnem razdobju delavskega gibanja na Slovenskem potrebno napisati več, posebno za čas od 1868 do 1874, ko je delavsko gibanje napravilo sorazmerno velik korak v svojem delovanju. Vse to pa seveda v času, ko je Kristan pisal svojo knjigo, še ni bilo znano. Na str. 73 Kesiceve knjige je zelo nespretno rečeno, da je imela JSDS program za Kranjsko, ne pa za Dalmacijo in da ni imela jasnih stališč do agrarnega

vprašanja. JSDS je kot sestavni del avstrijske socialnodemokratske skupne stranke sprejela hainfeldski program, ni pa imela programa za Kranjsko. Drugo vprašanje je sicer, da je bila njena dejavnost usmerjena predvsem na slovenske dežele in da je agitacijsko delovala v Dalmaciji mnogo manj, kot je bilo spočetka zamišljeno in zaželeno. Programa, ki bi bil privlačen za kmeta, pa socialna demokracija v času druge internacionale ni imela in to ni bilo za JSDS nič specifičnega. Tudi se ne bi mogel strinjati s trditvijo, da so delavska središča kot Dunaj, Trst in Ljubljana od terena zahtevala samo poravnanje strankine članarine, niso pa tja pošiljala finančne pomoči (str. 77). Vsaj za slovenske dežele velja spet ravno obratno in večkrat je naleteti na ugotovitev, da brez znatnih podpor centrale na industrijsko nerazvitih področjih ne bi bilo niti tistih organizacij, ki so obstajale. Pretirana je nadalje trditev, da agitatorji iz Trsta, Ljubljane ali Dunaja niso znali srbohrvatsko in zato ni bilo v Dalmaciji od njih nobene koristi (str. 77). Tudi zoper to trditve so poročila v virih, saj poroča npr. Tuma, da ni bilo težav pri agitaciji, Etbin Kristan je aktivno obvladal oba jezika in še več takšnih primerov bi lahko našli. Resničen problem pa je bil v tem, da je agitatorjev nasploh primanjkovalo, ob tem pa tudi denarja. Ko avtor na dolgo in široko govori o volitvah, posebno še v Bosni in Hercegovini, udari v oči, da s pisanjem Rdečega praporja o volitvah opravi v enem samem stavku (str. 164), posebno še, ker gre prav v tem poglavju večkrat v nebitvene podrobnosti. V poglavju o zvezah makedonskih socialistov in odmevu ilindenske vstaje bi kazalo omeniti stavko makedonskih delavcev pri gradnji karavanškega predora (str. 222—231). Pri obravnavanju aneksije Bosne in Hercegovine ni niti besede o stališču JSDS, ki je to problematiko v tisku sorazmerno dovolj obravnavala, sprejela pa je posebno resolucijo o tem (str. 231—241). Na str. 244 trdi Kesić, da je bilo agrarno vprašanje na dnevnem redu le na ustanovnem zboru JSDS, kar seveda ne drži in je bilo tudi na 4. zboru 1902 v Celju.

Precej obsežno podpoglavje na straneh 280—291 govori o tivolski konferenci, kjer so se pa avtorju primerile hujše napake. Doslej našete pomanjkljivosti so vendarle bolj ali manj stvari, ki se ob sintezah rade primerijo, medtem ko so trditve v tem podpoglavju rezultat napačne slike in predstave, ki jo ima avtor do nacionalne problematike, v okviru socialne demokracije v Avstroogrski. Brnski program je avstrijska socialna demokracija sprejela konec septembra 1899, ne pa 1898 (poraja se mi dvom, če so vse to le tiskovne napake, kot npr. tudi različni datumi aneksijske krize, izida Marxovega Kapitala). Predvsem pa je dejstvo, da sta si bila predloga skupne eksekutive stranke in pa JSDS diametralno nasprotna. Prvi govori o teritorialni, drugi pa o personalni avtonomiji. Ob tem pač ni več kaj razpravljati. Ne bi mogel tudi pritrditi avtorjevemu mnenju, da je avstro-marksizem v bistvu le odnos avstrijskih socialnih demokratov do nacionalnega vprašanja. Ni na teoretičnem nivoju, da se smatra brnski program za neustrezen in kar konservativen, ker v njem ni najti besede o proletarski revoluciji. Tudi se ne bi strinjal s Kesićevo trditvijo, da med Rennerjem in Etbinom Kristanom ni nobene razlike in da sta oba imela identično stališče do nacionalnega vprašanja, saj npr. Kesić ne omenja, da je bil Kristan pobudnik in avtor čičaške izjave iz junija 1917, ki se zavzema za jugoslovansko federativno republiko. Naj omenim še, da se je med udeležence tivolske konference vrinilo ne malo napak, tako je iz Scabarja nastal Skobar, iz Štravska Štraos, namesto Bartla je Barel, Dermota je postal Demetre, takratni tajnik JSDS Mlinar pa je postal doktor (str. 285—286). Na strani 295 v poročilu o balkanski socialnodemokratski konferenci v Beogradu 1910 ni jasno, ali je bil Vasil Glavinov zastopnik makedonske ali bolgarske socialnodemokratske organizacije ali obeh. Po Tumovem poročilu Rdečemu praporu pa izhaja, da je na tej konferenci Tuma tudi diskutiral, ne pa le sporočil pozdrave slovenskih socialnih demokratov, kot piše avtor na str. 297. V poglavju o odnosih med sindikalnimi gibanji v jugoslovanskih deželah bi bilo pač potrebno omeniti stališče slovenskih socialnih demokratov do češkega separatizma, problema, ki je tedaj zaposloval vs evropsko socialno demokracijo. Tudi sicer je sindikalno gibanje obdelano zelo neenakomerno glede na posamezne pokrajine, podobno kot tudi druga vprašanja.

Kesićevo delo je v določeni meri zapolnilo obravnavano problematiko, kaže pa tudi probleme, ki jih bo še potrebno obdelati. Zares je škoda, da avtor navedenih stvari ni pazljiveje preštudiral, saj nepoznavanje nekaterih notoričnih dejstev sliko o celotnem delu pokvari. Vsekakor pa je omeniti kot posebej pohvalno, da se je avtor lotil problematike v tako širokem zamahu, za vse jugoslovanske pokrajine, kar v našem zgodovinopisju še ni ustaljena odlika, ampak se še vse preveč obravnava parcialna problematika.

Franc Rozman